

รูปแบบการจัดกิจกรรมและประเพณีทางพระพุทธศาสนา
แบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal)*
THE MODEL OF BUDDHIST TRADITIONAL ACTIVITIES ARRANGEMENT
BASED ON NEW NORMAL SITUATION

พระอนุสรณ์ กิตติวนโณ

Phra Anusorn Kittiwanno

พระมหาสิทธิชัย ขยสิทธิ์

Phramaha Sittichai Jayasitdi

อภิชา สุขจีน

Aphicha Sukjeen

ธาดา เจริญกุล

Thada Charoenkusol

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: praanusorn-2029@hotmail.com

บทคัดย่อ

ท่ามกลางสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ที่ไม่มีท่าทีว่าจะลดลง ประกอบกับการประชาสัมพันธ์จากหน่วยงานภาครัฐที่ว่าการตรวจพบผู้ติดเชื้อเป็นรายวันในแต่ละจังหวัด โรคติดต่อเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ที่กำลังแพร่ระบาดอยู่ในขณะนี้ ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตในปัจจุบันของคนทั่วไป แม้แต่พระสงฆ์ และสามเณรก็ไม่อาจที่จะหลีกเลี่ยงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลกระทบในด้านวิถีชีวิตที่ได้ปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยอดีต คือ การทำบุญในกิจกรรมและประเพณีต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการทำบุญเนื่องในงานมงคลและอวมงคล ต่างก็ต้องยึดถือและปฏิบัติตามกฎระเบียบการควบคุมโรคติดต่อเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) จากทางกระทรวงสาธารณสุขอย่างเคร่งครัด โดยการนำเอารูปแบบการทำบุญแบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal) ของประชาชนในปัจจุบันที่ต้องการสวมหน้ากากอนามัยอยู่ตลอดเวลา การเว้นระยะห่างทางสังคมในการประกอบกิจกรรมและประเพณีทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคและเฝ้าต่อประโยชน์ให้กับพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนในการประกอบกิจทางพระพุทธศาสนา เช่น งานบรรพชาอุปสมบท การทำบุญตักบาตร การเวียน

* Received July 28, 2021; Revised September 15, 2021; Accepted January 26, 2022

เทียนเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การทำบุญในงานศพ การทำบุญถวายผ้าป่า/กฐิน/ผ้าอาบน้ำฝน ภายใต้ฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal) ที่จะต้องมีความปลอดภัย บทความนี้จึงมุ่งเน้นที่จะนำเสนอในรูปแบบของการจัดกิจกรรมและประเพณีทางพระพุทธศาสนาแบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal) และให้สอดคล้องกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดต่อเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในปัจจุบัน หรือในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า การดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่ประมาทนั่นเอง

คำสำคัญ : กิจกรรมและประเพณี, พระพุทธศาสนา, แบบฐานวิถีชีวิตใหม่

Abstract

Due to the global pandemic of coronavirus (COVID-19) and the public relation of government organization coronavirus (COVID-19) in terms of the increase of confirmed coronavirus (COVID-19) cases of each province, it has negatively affected many people, especially, Buddhist monks. It has also impacted negatively the way of life, inherited from the past generations. For example, in order to participate in making merit and both auspicious and inauspicious ceremonies, people have to follow hygiene measures of Ministry of Public Health to prevent the spread of coronavirus (COVID-19). Currently, New Normal merit making and other religious activities places important on social distancing. People have to continue wearing face masks during religious ceremonies, such as Buddhist ordination, ceremony for new house, funeral, and merit-making of offering robes, Kathin, and robes for the rains. This article therefore focuses on presenting the forms of organizing Buddhist activities based on “New Normal” or “Avoid recklessness in life” in Buddhism, in order to meet coronavirus (COVID-19) preventative measures.

Keywords: Activities and traditions, Buddhism, New normal life.

บทนำ

โรคติดต่อเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) เริ่มแพร่เข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่ต้นเดือนมกราคม พ.ศ. 2563 โดยผู้เดินทางท่องเที่ยวชาวจีนจากเมืองอู่ฮั่น มณฑลหูเป่ย์ ประเทศจีน พร้อมกับมีการแพร่เชื้ออย่างรวดเร็วไปยังประเทศต่าง ๆ ในทุกภูมิภาค ผ่านผู้เดินทางจากประเทศจีนและประเทศอื่น ๆ ที่มีรายงานการแพร่เชื้อในประเทศ ในปัจจุบันทุกประเทศทั่วโลกกำลังพยายามอย่างเต็มที่เพื่อเฝ้าระวังป้องกันการนำเข้าจากประเทศกลุ่มเสี่ยง และควบคุม

การระบาดในประเทศมาตลอด (กรมสุขภาพจิต, 2563 (ก)) วิกฤตดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อคนทั้งโลกทั้งในด้านสุขภาพ สังคม เศรษฐกิจและการเมืองอย่างไม่เคยมีมาก่อน นอกจากความรุนแรงของการแพร่ระบาดของโรคแล้ว ยังมีช่องทางการแพร่กระจายเชื้ออย่างรวดเร็ว จนก่อให้เกิดทั้งความตระหนักทั้งในสถานการณ์ของโรคข้อมูลเกี่ยวกับของโรค และวิธีการดูแลสุขภาพ จนเกิดเป็นความตระหนัก ความหวาดหวั่น ความกังวล จากข้อมูลข่าวสารทางสื่อต่าง ๆ ทำให้เกิดการปรับตัวในการดำเนินชีวิตประจำวัน ประกอบกับมีมาตรการทางสังคมที่สำคัญในการป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อ โดยการเว้นระยะห่าง การขอความร่วมมือจากประชาชนให้อยู่บ้านมากที่สุด และออกบ้านเฉพาะกรณีจำเป็นเท่านั้น การจำกัดการเดินทางระหว่างจังหวัดหรือระหว่างประเทศ การประกาศ ข้อกำหนดแห่งพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉินห้ามออกจากบ้าน เลื่อนวันหยุดสงกรานต์และ งดเว้นการจัดงานสงกรานต์ในทุกระดับ (กรมสุขภาพจิต, 2563 (ข))

สถานการณ์ในปัจจุบันโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ส่งผลกระทบอย่างมากต่อบ้านสังคมไทยเป็นวงกว้าง รวมถึงคณะสงฆ์ ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ดังกล่าว ที่จะต้องมีการปรับตัว โดยเฉพาะการปรับตัวในเรื่องของวิถีปฏิบัติทางศาสนกิจสืบเนื่องจากด้วยมหาเถรสมาคม มีมติที่ 137/2563 เรื่องมาตรการควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) สำหรับพระภิกษุสามเณรปฏิบัติ และกระทรวงสาธารณสุข ประกาศมาตรการสำหรับสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา (วัด โบสถ์ มัสยิด ศาลเจ้า) (พระมหาจันทน์ สิริวัฒน (ผมไผ), 2564) ทำให้พระสงฆ์ต้องปรับตัวและปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ พระสงฆ์และวัดมีความปลอดภัยจากวิกฤติการณ์ครั้งนี้ การปรับตัวของพระสงฆ์เบื้องต้นนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ การปรับตัวในวิถีชีวิตใหม่ ที่จะต้องตระหนักถึงและเข้าใจถึงมาตรการความปลอดภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับตัวในการประกอบพิธีกรรมและประเพณีทางพระพุทธศาสนา ที่พุทธศาสนิกชนมักจะเข้าร่วมเป็นประจำ ดังนั้น เพื่อให้เกิดความปลอดภัย และห่างไกลจากการโรคอุบัติใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นนี้ พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนจึงจำเป็นต้องมีการปรับรูปแบบในการประกอบพิธีกรรมและประเพณีที่สำคัญ โดยยึดตามมาตรการจากสาธารณสุข หรือที่เรียกว่าการปรับรูปแบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal) เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน และเพื่อการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนาให้คู่กับสังคมไทยต่อไป

รูปแบบการจัดงานบวชแบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal)

New normal ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า เป็นสถานการณ์หรือปรากฏการณ์ ที่แต่เดิมเป็นสิ่งที่ไม่ปกติ ผู้คนไม่คุ้นเคย ไม่ใช่มาตรฐาน ต่อมาเมื่อเหตุหรือวิกฤตบางอย่างทำให้มีการเปลี่ยนแปลง มีผลทำให้สถานการณ์หรือปรากฏการณ์นั้นกลายเป็นสิ่งที่

ปรกติและเป็นมาตรฐาน (Surapol Issaragrisil, 2564) การปรับตัวในการใช้ชีวิตปรกติที่เราไม่คุ้นเคยในอดีตให้เข้ากับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันอย่างมีมาตรฐานและมีประสิทธิภาพให้เป็นไปด้วยความปรกติใหม่ ควบคู่ไปกับการศึกษาเรียนรู้และทำความเข้าใจเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีในสังคมยุคใหม่ การศึกษาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตและปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการอยู่รอด (พระอนุสรณ์ กิตติวณโณ, 2563) เช่นเดียวกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น งานบวช เป็นประเพณีไทยสืบเนื่องมาแต่โบราณกาล ชายไทยเมื่ออายุครบบวช จะต้องบวชให้ได้สักครั้งหนึ่งในชีวิต เพื่อการศึกษาพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา สร้างกุศลอันยิ่งใหญ่ให้ตนเองและบิดามารดา รวมทั้งหมู่ญาติการมีโอกาสดำรงเพศสมณผู้ตั้งใจฝึกฝนอบรมตนเองเพียงช่วงระยะเวลาสั้นๆ (กิตติคุณ ประพิน, 2550) ก็สามารถค้นหาแหล่งความสุขที่แท้จริงศึกษาเรื่องราวความจริงของชีวิตเป้าหมายของการเกิดมาเป็นมนุษย์ว่า เกิดมาทำไมตายแล้วไปไหน บาปบุญคุณโทษ นรกสวรรค์ ภพนี้ภพหน้า และสังสารวัฏ แต่ในสมัยปัจจุบันเนื่องด้วยการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid-19) พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนก็จำเป็นต้องปรับตัวในการจัดงานขึ้น โดยมีหลักปฏิบัติดังนี้ (สำนักอนามัยผู้สูงอายุ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2563)

การจัดพิธีอุปสมบทที่วัด

1. หากมีพระสงฆ์รูปใดที่ประกอบพิธี มีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก เหนื่อยหอบ หรือกลับจากพื้นที่เสี่ยงให้งดเข้าร่วมประกอบพิธี โดยมอบหมายให้พระภิกษุรูปอื่นเข้าแทน และให้ปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอย่างเคร่งครัดในวัด
2. พุทธศาสนิกชนที่มีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก หรือบุคคลในครอบครัวป่วยด้วยโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) หรือกลับจากพื้นที่เสี่ยงและอยู่ในช่วงกักกัน ให้งดไปร่วมพิธี
3. ควรให้เฉพาะญาติสนิทมิตรสหายเท่าที่จำเป็นเท่านั้นเข้าร่วมพิธี เพื่อลดความแออัดของการเข้าร่วมพิธี
4. จัดให้มีระบบคัดกรองอุณหภูมิ พระภิกษุสงฆ์ และผู้เข้าร่วมพิธี บริเวณทางเข้าตามความเหมาะสม พร้อมจัดเตรียมอุปกรณ์ล้างมือ เช่น แอลกอฮอล์เจลไว้บริเวณประตูทางเข้า-ออก และหากพบว่า มีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก เหนื่อยหอบ งดให้เข้าพระอุโบสถและแนะนำให้ไปพบแพทย์ทันที
5. ให้เปิดประตู หน้าต่าง เพื่อระบายอากาศ
6. งดการแห่หน้าครอบพระอุโบสถ หากมีการแห่หน้า ต้องเว้นระยะห่าง 1 - 2 เมตร และผู้เข้าร่วมพิธีต้องสวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัยตลอดเวลา

7. พระสงฆ์ทุกรูปและผู้เข้าร่วมพิธีทุกคน ต้องสวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัย ส่วนพระอุปัชฌาย์ พระคู่สวด และผู้อุปสมบท ควรสวมหน้ากากหรือกระจังป้องกันใบหน้า (Face Shield) โดยเจ้าภาพควรจัดเตรียมถวาย

8. หากมีการจัดภัตตาหารถวายพระสงฆ์ ควรจัดสำรับถวายแต่ละรูป และจัดที่นั่งโดยเว้นระยะห่าง อย่างน้อย 1 - 2 เมตร หรืออาจจะจัดเป็นปิ่นโตถวายไปฉันที่กุฏิ

9. การจัดอาหารเลี้ยงผู้ร่วมงานควรจัดเป็นอาหารกล่อง และจัดจุดวางไว้ให้ผู้ร่วมงานหยิบด้วยตัวเอง ไม่ควรจัดอาหารแบบบุฟเฟต์

รูปแบบการจัดพิธีทำบุญตักบาตรแบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal)

การทำบุญตักบาตร คือประเพณีอย่างหนึ่งที่ชาวพุทธปฏิบัติกันมาแต่สมัยพุทธกาล เป็นการอุปถัมภ์บำรุงพระภิกษุสามเณร ให้สามารถดำรงชีพเพื่อศึกษาและปฏิบัติธรรมสืบสานพระพุทธศาสนาต่อไปได้ (พระมหาตุ้ย ขนติธมโม และคณะ, 2561) พุทธศาสนิกชนถือกันว่าเป็นการสร้างกุศล และเชื่อว่าเป็นการแผ่ส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว พระภิกษุจะออกบิณฑบาต เพื่อรับอาหารหรือปัจจัยอื่น ๆ ตามหมู่บ้านในเวลาเช้าพุทธศาสนิกชนที่ออกมาตักบาตรจะนำอาหารหรือปัจจัยอื่น ๆ มาถวายพระจะยืนรออยู่ทางที่พระสงฆ์เดินผ่าน เมื่อใส่บาตรแล้ว พระสงฆ์อาจจะกล่าวอนุโมทนาให้พร และในโอกาสวันสำคัญทางศาสนาหรือวันสำคัญอื่น ๆ ของชาติ หน่วยงานทางราชการ หรือเอกชนจะนิมนต์พระสงฆ์จำนวนหลายรูป มาบิณฑบาตและเชิญชวนศาสนิกชนมาร่วมตักบาตรจำนวนมาก ขณะใส่บาตรพระสงฆ์กับผู้ตักบาตรจะอยู่ใกล้ชิดกันมาก จึงมีโอกาสดูแลหรือรับเชื้อด้วยกันทั้งสองฝ่าย ดังนั้น จึงควรมีการดูแลและการจัดการด้านอนามัยสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการดูแลและป้องกันตนเอง เพื่อลดการแพร่กระจายของเชื้อโรค ดังนี้ (สำนักอนามัยผู้สูงอายุ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2563)

ข้อปฏิบัติสำหรับพระภิกษุสงฆ์ สามเณร เมื่อออกบิณฑบาต

1. หากมีอาการเจ็บป่วย เช่น มีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก เหนื่อยหอบ หรือกลับจากพื้นที่เสี่ยง และอยู่ในช่วงกักกันให้งดออกบิณฑบาต

2. สวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัยเมื่อออกบิณฑบาต

3. พระสงฆ์ควรเว้นระยะห่างกับพระสงฆ์รูปอื่น 1 - 2 เมตร (Social Distancing) ในขณะบิณฑบาตเพื่อหลีกเลี่ยงการกระจายของเชื้อโรค

4. ไม่อยู่ใกล้ชิดผู้ที่ มีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก หลีกเลี่ยงการเข้าไปในพื้นที่ที่แออัดหรือที่สาธารณะ

5. ควรฉันภัตตาหารที่ปรุงสุกใหม่ สะอาด (ลดหวาน มัน เค็ม) และดื่มน้ำสะอาดอย่างเพียงพอ

6. หลังกลับจากบิณฑบาต ต้องล้างมือด้วยน้ำและสบู่ นาน 20 วินาที หรือทำความสะอาดมือด้วยแอลกอฮอล์เจลขณะมือแห้งทุกครั้ง

7. หลีกเลี่ยงการฉันภัตตาหารร่วมภาชนะกับพระสงฆ์รูปอื่น ควรฉันภัตตาหารแยกสำหรับ ใช้ช้อนส่วนตัว ในกรณีจำเป็นต้องฉันภัตตาหารร่วมกับพระสงฆ์รูปอื่น ให้ใช้ช้อนกลางส่วนตัว และแยกของใช้ส่วนตัว

8. หมั่นล้างมือด้วยน้ำและสบู่ นาน 20 วินาที หรือทำความสะอาดมือด้วยแอลกอฮอล์เจลขณะมือแห้งทุกครั้ง ก่อนฉันภัตตาหาร และหลังใช้ส้วม หลีกเลี่ยงการใช้มือสัมผัสใบหน้า ตา จมูก ปาก

คำแนะนำสำหรับประชาชน ในการทำบุญตักบาตร

1. ถ้ามีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก ให้งดไปพุทธศาสนสถาน และงดเข้าร่วมทำบุญตักบาตร
2. ไม่อยู่ใกล้ชิดผู้ที่ มีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก และไม่เข้าไปในสถานที่แออัดหรือสถานที่ที่มีการรวมกันของคนจำนวนมาก

3. ดูแลรักษาความสะอาดของร่างกายอย่างสม่ำเสมอ ล้างมือบ่อย ๆ ด้วยน้ำและสบู่ นาน 20 วินาที หรือทำความสะอาดมือด้วยแอลกอฮอล์เจลขณะมือแห้งทุกครั้ง ก่อนการทำบุญตักบาตร

4. ก่อนรับประทานอาหาร และหลังใช้ส้วม หลีกเลี่ยงการใช้มือสัมผัสใบหน้า ตา จมูก ปาก

5. เตรียมอาหารปรุงสุกใหม่ สะอาด จัดเป็นชุดพร้อมฉันภัตตาหาร

6. เว้นระยะห่างระหว่างบุคคลอื่น 1 - 2 เมตร (Social Distancing) เพื่อหลีกเลี่ยงการกระจายของเชื้อโรค เช่น เว้นระยะห่างระหว่างบุคคลในการทำบุญ ตักบาตร ทำบุญถวายสังฆทาน หรือพิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น

รูปแบบการจัดพิธีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาแบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal)

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันธรรมสวนะ หรือวันพระ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น พุทธศาสนิกชนจะทำบุญเป็นกรณีพิเศษกว่าวันปกติทั่วไป เช่น การทำบุญตักบาตร จะพากันไปเข้าวัดเพื่อเวียนเทียนรับศีล ฟังธรรม หรือบำเพ็ญจิตภาวนา จึงมีความเสี่ยงในการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ดังนั้น เพื่อความปลอดภัยของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ที่ไปร่วมทำบุญที่วัดและเป็นการรักษาสิบทอดประเพณีที่ดั่งามดังกล่าว และเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน จึงกำหนดแนวทางปฏิบัติ ดังนี้ (สำนักอนามัยผู้สูงอายุ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2563)

1. หากมีพระภิกษุสงฆ์ สามเณร แม่ชี หรือผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีอาการเจ็บป่วยเช่น มีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก เหนื่อยหอบ หรือกลับจากพื้นที่เสี่ยงและอยู่ในช่วงกักกัน ให้งดร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และให้ปฏิบัติตัวตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอย่างเคร่งครัดในวัด

2. พุทธศาสนิกชนที่มีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก หรือบุคคลในครอบครัวป่วยด้วยโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) หรือกลับจากพื้นที่เสี่ยงและอยู่ในช่วงกักกัน ให้งดไปร่วมพิธีทางศาสนา หรืองดไปทำบุญที่วัด

3. จัดให้มีระบบคัดกรองอุณหภูมิ พระภิกษุสงฆ์ สามเณร แม่ชี ศาสนิกชนหรือผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา บริเวณทางเข้าตามความเหมาะสม พร้อมจัดเตรียมอุปกรณ์ทำความสะอาดมือเช่น แอลกอฮอล์เจลไว้บริเวณทางเข้าประตูทางเข้า-ออก และหากพบว่ามีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก เหนื่อยหอบ ให้แนะนำไปพบแพทย์ทันที

4. จัดให้มีการดูแลอาคารสถานที่ ดังนี้

4.1 ทำความสะอาดสถานที่จัดพิธีและอุปกรณ์ของใช้ เช่น อุโบสถ ศาลาการเปรียญ หรืออาคารสำหรับประกอบพิธีทางศาสนา

4.2 ให้เปิดประตู หน้าต่าง เพื่อระบายอากาศ หากมีเครื่องปรับอากาศ ให้ทำความสะอาดระบบระบายอากาศอย่างสม่ำเสมอ

5. ลดความแออัดของการเข้าร่วมพิธีทางศาสนาของศาสนิกชน และผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น จัดพิธีถวายสังฆทาน หรือพิธีเวียนเทียนเป็นรอบ ๆ เพื่อลดความแออัด โดยประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบว่า แต่ละรอบมีเวลาใดบ้าง เป็นต้น

6. กำหนดจุดเพื่อกำหนดระยะห่าง ควรอยู่ห่างกัน 1 - 2 เมตร (Social Distancing) เพื่อหลีกเลี่ยงการกระจายของเชื้อโรค เช่น เว้นระยะห่างระหว่างบุคคลในการนั่งสมาธิ สวดมนต์ ทำวัตรเย็น ทำบุญถวายสังฆทานหรือพิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น

7. หากมีพิธีทำบุญตักบาตร ให้ปฏิบัติตามคำแนะนำสำหรับพุทธศาสนิกชนในการทำบุญตักบาตรแบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal) ดังกล่าวข้างต้น

รูปแบบการพิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่แบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal)

การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ จัดขึ้นเพื่อความสุขสวัสดิ์มงคลของผู้เข้าไปอยู่อาศัย ให้มีความสงบสุขร่มเย็นมีความเจริญรุ่งเรืองและป้องกันสรรพอันตรายทั้งหลายทั้งปวง ขับไล่สิ่งเลวร้ายไม่ให้กล้ำกลายเข้ามาตลอดจนปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทั้งปวง แต่จากสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) เราสามารถจัดงานได้แต่ต้องจัดแบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal) เพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID -19) ในการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ควรงดเว้นเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และให้ปฏิบัติ

ตามอย่างเคร่งครัดโดยมีข้อแนะนำควรปฏิบัติ ดังนี้ (สำนักอนามัยผู้สูงอายุ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2563)

ผู้จัดงาน/เจ้าภาพ

1. จัดให้มีแอลกอฮอล์เจลบริเวณจุดก่อนเข้าบ้านและจุดต่าง ๆ และมีการสำรองหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัยไว้ให้บริการสำหรับผู้มาร่วมงานที่ไม่ได้สวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัย

2. ต้องใช้ระยะเวลาในการจัดงานให้กระชับและสั้นที่สุด

3. จัดจัดงานเลี้ยงทุกประเภทแบบเดิม แต่ปรับเป็นการจัดเตรียมอาหารว่าง เครื่องดื่ม และอาหาร

4. รับประทานเป็นชุด สำหรับพร้อมรับประทาน 1 ท่าน และงดการจัดอาหารและเครื่องดื่มแบบบุฟเฟต์เพื่อลดการสัมผัสสิ่งของร่วมกันและไม่มีการสัมผัสกันระหว่างผู้เตรียมอาหารและผู้รับอาหาร

5. จัดที่นั่งให้ผู้ร่วมงาน โดยเน้นการเว้นระยะห่างระหว่างบุคคล อย่างน้อย 1 - 2 เมตร งดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ทุกชนิด

6. หากมีการแสดงดนตรี มหรสพ และเต้นรำ ต้องมีการรักษาระยะห่างระหว่างบุคคล อย่างน้อย 1 - 2 เมตร บนเวทีและหน้าเวทีการแสดง

7. หลังเสร็จงานต้องทำความสะอาดอุปกรณ์ และพื้นที่ในบริเวณการจัดงาน ที่ผู้เข้าร่วมงานสัมผัสบ่อย ๆ หรือใช้ร่วมกันจำนวนมาก รวมทั้งพื้นที่โดยรอบในการจัดงาน เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ราวบันไดราวจับ ลูกบิดประตู ลิฟต์ และห้องสุขา เป็นต้น ด้วยน้ำยาทำความสะอาดทั่วไป

ผู้ร่วมงาน

1. ต้องแต่งกายให้มิดชิด เตรียมอุปกรณ์ป้องกัน เช่น สวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัยตลอดเวลา

2. หากมีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก เหนื่อยหอบ งดเข้าร่วมงาน กรณีอยากร่วมอนุโมทนาบุญ สามารถฝากบุตรหลานนำสิ่งของไปร่วมได้

3. มีการเว้นระยะห่างระหว่างบุคคลในการนั่ง หรือยืน อย่างน้อย 1 - 2 เมตร

4. ต้องปฏิบัติตามหลักสุขอนามัยส่วนบุคคล ล้างมือด้วยน้ำและสบู่ นาน 20 วินาที หรือทำความสะอาดมือ ด้วยแอลกอฮอล์เจลขณะมือแห้งทุกครั้ง

5. ทำความสะอาดอุปกรณ์สื่อสารและของใช้ส่วนตัวที่พกติดตัวมาในงาน เช่น โทรศัพท์มือถือ แท็บเล็ต ฯลฯ

6. ผู้เข้าร่วมงานงดจับกลุ่มสนทนา หรือใกล้ชิดกับผู้เข้าร่วมงานคนอื่น ๆ ที่ไม่มีการป้องกันตนเอง หรือมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการแพร่กระจายของเชื้อโรค เช่น ไม่สวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัย หรือมีอาการไอ จาม ขณะร่วมงาน

7. เมื่อกลับถึงที่พักบ้าน ต้องทำความสะอาดร่างกาย อาบน้ำ สระผม เปลี่ยนเสื้อผ้าทันที แล้วค่อยทำกิจกรรมอื่น ๆ

รูปแบบการจัดพิธีงานศพแบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal)

การจัดพิธีศพ เป็นงานประเพณีสำคัญ เกี่ยวข้องกับพิธีทางศาสนา การจัดพิธีที่ไม่สามารถเลี่ยงหรืองดได้ เนื่องจากการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย (พระครูศรีรัตนนาร, 2562) แต่สามารถดำเนินการได้ภายใต้ฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal) โดยให้ความสำคัญการควบคุมการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) จึงมีข้อเสนอแนะและแนวทางการปฏิบัติทั่วไปในการจัดงานฌาปนกิจศพสำหรับศาสนาต่าง ๆ ดังนี้ (สำนักอนามัยผู้สูงอายุ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2563)

ข้อปฏิบัติในการจัดพิธีศพสำหรับผู้จัดงานหรือเจ้าภาพ

1. จัดเตรียมความพร้อมของสถานที่ในการจัดพิธีบำเพ็ญกุศลศพ พิธีฌาปนกิจ เช่น ทำความสะอาดสถานที่จัดงาน วัสดุอุปกรณ์และสิ่งของเครื่องใช้ตามมาตรการของกระทรวงสาธารณสุข

2. กำหนดระยะเวลาวันเวลาจัดงานเท่าที่จำเป็น

3. จัดให้มีระบบคัดกรองอุณหภูมิ และเตรียมอุปกรณ์ทำความสะอาดมือให้เพียงพอสำหรับผู้มาเข้าร่วมพิธีกรรมสวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัย

4. ผู้ร่วมงานต้องลงทะเบียนเข้างาน ด้วยสมุดลงทะเบียนตามที่ผู้จัดงานเตรียมไว้ หรือสแกน QR CODE ไทยชนะ

5. จัดที่นั่งให้มีระยะห่างระหว่างบุคคล 1 - 2 เมตร สำหรับพระสงฆ์และผู้เข้าร่วมงาน หากมีการถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ควรจัดสำหรับเฉพาะพระสงฆ์แต่ละรูป

6. จัดจุดวางอาหาร น้ำดื่มสำหรับผู้เข้าร่วมงาน โดยให้หยิบอาหารหรือน้ำด้วยตัวเอง

7. จัดเตรียมอาหารปรุงสุกใหม่จัดเป็นชุดพร้อมให้ผู้ร่วมงานนำกลับไปรับประทานที่บ้านหรือหากมีความจำเป็นต้องรับประทานอาหารร่วมกัน ให้เว้นระยะห่างหรือคำนึงถึงมาตรการการป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อโรค

8. ให้จัดระยะห่างระหว่างผู้ร่วมงาน เดินขึ้นเมรุ 1 - 2 เมตร จัดจุดวางดอกไม้จันทน์ และของชำร่วยโดยให้ผู้เข้าร่วมงานหยิบได้ด้วยตัวเอง

ข้อปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์และผู้เข้าร่วมพิธี

1. สวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัยตลอดเวลา

2. ล้างมือด้วยน้ำและสบู่อย่างน้อย 20 วินาที หรือทำความสะอาดมือด้วยแอลกอฮอล์เจลขณะมือแห้ง โดยเน้นหลังเข้าร่วมพิธีกรรม/หลังสัมผัสสิ่งสกปรกประหว่งร่วมพิธีกรรมทางศาสนา และไม่ควรจับกลุ่มสนทนา

3. ระยะห่างระหว่างบุคคล 1 - 2 เมตร สำหรับพระสงฆ์ และผู้เข้าร่วมงาน

4. ไม่อยู่ใกล้ชิดผู้ที่มีการหวัด มีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก

5. ใช้เวลาในการร่วมพิธีให้น้อยที่สุด

6. ต้องปฏิบัติตามหลักสุขอนามัยส่วนบุคคล ล้างมือด้วยน้ำและสบู่ นาน 20 วินาที หรือทำความสะอาดมือด้วยแอลกอฮอล์เจลขณะมือแห้งทุกครั้ง

7. ทำความสะอาดอุปกรณ์สื่อสารและของใช้ส่วนตัวที่พกติดตัวมาในงาน เช่น โทรศัพท์มือถือ แท็บเล็ต ฯลฯ

8. เมื่อกลับถึงที่พักบ้าน ต้องทำความสะอาดร่างกาย อาบน้ำ เปลี่ยนเสื้อผ้าทันที แล้วค่อยทำกิจกรรมอื่น ๆ

กรณีสวดพระอภิธรรมที่บ้าน

1. จัดเตรียมอาสนะสำหรับพระสงฆ์ในการประกอบพิธี ห่างกัน 1 - 2 เมตร

2. กำหนดที่นั่งสำหรับผู้มาร่วมงาน ให้นั่งห่างกัน 1 - 2 เมตร และให้สวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัยตลอดเวลาสวดอภิธรรม

3. เตรียมแอลกอฮอล์เจลสำหรับล้างมือที่ประตูก่อนเข้าบ้าน

4. เจ้าภาพขอความกรุณาแขกที่จะมาร่วมงานหากรู้สึกว่าไม่สบาย มีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก ขอให้งดมาร่วมงาน เพื่อเป็นการปฏิบัติตามคำแนะนำในการควบคุมป้องกันโรคของกระทรวงสาธารณสุข

5. จัดจัดอาหารเลี้ยงแขกที่งาน ให้ปรับเป็นใส่กล่องกลับไปรับประทานที่บ้าน

6. ผู้เข้าร่วมงานต้องเว้นระยะห่างจากบุคคลอื่น 1 - 2 เมตร

7. ใช้เวลาในการร่วมพิธีกรรมทางศาสนาให้น้อยที่สุด หลังเสร็จพิธี ให้แยกย้ายกลับบ้านไม่รวมกลุ่มสนทนา

8. มีการทำความสะอาดบ้าน และจุดเสี่ยงร่วมหลังเสร็จพิธี

9. ต้องปฏิบัติตามหลักสุขอนามัยส่วนบุคคล ล้างมือด้วยน้ำและสบู่ นาน 20 วินาที หรือทำความสะอาดมือด้วยแอลกอฮอล์เจลขณะมือแห้งทุกครั้ง

10. ทำความสะอาดอุปกรณ์สื่อสารและของใช้ส่วนตัวที่พกติดตัวมาในงาน เช่น โทรศัพท์มือถือ แท็บเล็ต ฯลฯ

11. เมื่อกลับถึงที่พัก/บ้าน ต้องทำความสะอาดร่างกาย อาบน้ำ สระผม เปลี่ยนเสื้อผ้าทันที แล้วค่อยทำกิจกรรมอื่น ๆ

รูปแบบการจัดพิธีทอดผ้าป่า/ทอดกฐิน/การถวายผ้าอาบน้ำฝนแบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal)

การทอดผ้าป่า การทอดกฐิน การถวายผ้าอาบน้ำฝน ถือเป็นพิธีที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เป็นประเพณีทำบุญที่เกี่ยวข้องกับพิธีทางพระพุทธศาสนา เป็นการอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณรและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นตามกาล (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2556) จึงมีการรวมตัวของประชาชนที่วัดเป็นจำนวนมาก ดังนั้นเพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) และเพื่อให้การทำบุญตามประเพณี สามารถดำเนินการได้ภายใต้ฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal) จึงมีข้อแนวทางการปฏิบัติทั่วไปในการจัดงานประเพณีต่าง ๆ ดังนี้ (สำนักอนามัยผู้สูงอายุ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2563)

ผู้จัดงาน

1. จัดสถานที่ในการประกอบพิธี ประเพณี โดยยึดหลัก Social Distancing
2. ผู้จัดงานสวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัย พร้อมทั้งมีมาตรการห้ามคนไม่สวมหน้ากากเข้าร่วมงานจัดให้มีจุดคัดกรองและตรวจวัดไข้ผู้เข้าร่วมงาน หากตรวจพบมีอุณหภูมิ 37.5 องศาเซลเซียสขึ้นไปงดให้เข้าร่วมงานและแนะนำให้ไปพบแพทย์
4. จัดให้มีจุดบริการลงทะเบียนเข้าร่วมงาน โดยมีการบันทึกชื่อ - นามสกุล ที่อยู่ และหมายเลขโทรศัพท์และมีการรักษาระยะห่างระหว่างบุคคลขณะเข้าแถว หรือนั่งลงทะเบียน ไม่น้อยกว่า 1 - 2 เมตรตามมาตรการของกระทรวงสาธารณสุขอย่างเคร่งครัด เพื่อประโยชน์ในการติดตามและเฝ้าระวังโรค
5. ในกรณีเกิดเหตุการณ์มีผู้ติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) จากการร่วมงานดังกล่าว
6. จัดให้มีแอลกอฮอล์เจล บริเวณจุดก่อนเข้าร่วมงาน และตามจุดต่าง ๆ ภายในงาน และอาจจะมีการสำรองหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัยไว้ให้บริการ
7. ทำความสะอาดอุปกรณ์ และพื้นที่ในบริเวณการจัดงาน ที่ผู้ร่วมงานสัมผัสบ่อย ๆ หรือใช้ร่วมกันจำนวนมาก รวมทั้งพื้นที่โดยรอบในการจัดงาน เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ลูกบิดประตู ราวบันได ราวจับ ลิฟต์และห้องสุขา เป็นต้น
8. ในการจัดงานควรใช้ระยะเวลาในการจัดงานให้กระชับและสั้นที่สุด
9. มีการจัดที่นั่งให้ผู้ร่วมงาน โดยเว้นระยะห่างระหว่างบุคคล อย่างน้อย 1 - 2 เมตรตามมาตรการกระทรวงสาธารณสุขอย่างเคร่งครัด

ผู้ร่วมงาน

1. ต้องแต่งกายให้มิดชิดเตรียมอุปกรณ์ป้องกัน เช่น หน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัย แอลกอฮอล์เจลโดยต้องสวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัยตลอดเวลา

2. งดเข้าร่วมงาน หากมีไข้ ไอ จาม มีน้ำมูก เหนื่อยหอบ หรือกลับจากพื้นที่เสี่ยง หรือกรณีมีคนในครอบครัวป่วยด้วยโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) หรือสัมผัสใกล้ชิดกับผู้ป่วยโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) และให้ไปพบแพทย์ทันที

3. ผู้ร่วมงานต้องลงทะเบียนเข้างาน ด้วยสมุดลงทะเบียนตามที่ผู้จัดงานเตรียมไว้ หรือสแกน QR CODE ไทยชนะ ก่อนเข้างานและออกจากงานด้วยทุกครั้ง ตามมาตรการของกระทรวงสาธารณสุขอย่างเคร่งครัด

• มีการเว้นระยะห่างระหว่างบุคคลในการนั่ง ยืนหรือเข้าแถว อย่างน้อย 1 - 2 เมตร

4. ต้องปฏิบัติตามหลักสุขอนามัยส่วนบุคคล ล้างมือด้วยน้ำและสบู่ นาน 20 วินาที หรือทำความสะอาดมือด้วยแอลกอฮอล์เจลขณะมือแห้งทุกครั้ง

5. ทำความสะอาดอุปกรณ์สื่อสารและของใช้ส่วนตัวที่พกติดตัวมาในงาน เช่น โทรศัพท์มือถือ แท็บเล็ต ฯลฯ

6. ผู้เข้าร่วมงานงดคลุกคลีใกล้ชิดกับผู้เข้าร่วมงานคนอื่น ๆ ที่ไม่มีการป้องกันตนเอง หรือมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการแพร่เชื้อโรค เช่น ไม่สวมหน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัย หรือ ไอ จาม ขณะร่วมงาน

รูปแบบการจัดงานศพที่ตายด้วยโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) แบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal)

ศพผู้ป่วยที่เสียชีวิตจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) สามารถจัดพิธีทางศาสนาได้ เนื่องจากศพถูกบรรจุภายในถุงซิปล้นน้ำ 3 ชั้น ที่ผ่านการทำความสะอาดด้วยน้ำยาฆ่าเชื้อโรค จึงไม่มีสารคัดหลั่งปนเปื้อนทั้งนี้ต้องปฏิบัติตามมาตรการเคร่งครัด ห้ามเปิดถุงบรรจุศพ และต้องดำเนินการให้เสร็จสิ้น ภายใน 24 ชั่วโมง โดยมีวิธีการปฏิบัติ ดังนี้ (ภาณุวัฒน์ ชูติวงศ์, 2564)

ข้อปฏิบัติสำหรับญาติ

1. ห้ามเปิดถุงซิปล้นบรรจุศพผู้ป่วยโควิด-19 โดยเด็ดขาด
2. ผู้ที่เกี่ยวข้องต้องสวมหน้ากากอนามัยตลอดเวลา
3. ล้างมือด้วยเจลแอลกอฮอล์อย่างสม่ำเสมอ
4. เว้นระยะห่างจากบุคคลอื่น
5. สำหรับญาติ สามารถเข้าร่วมพิธีงานศพได้ โดยไม่ต้องสวมใส่ชุดป้องกัน PPE แต่ต้องปฏิบัติตามมาตรการของรัฐอย่างเคร่งครัด

คำแนะนำ

ญาติผู้เสียชีวิตสามารถเก็บเถ้ากระดูกของผู้เสียชีวิตได้เนื่องจากโรคติดเชื้อโควิด-19 จะถูกทำลายด้วยอุณหภูมิที่มีความร้อนสูงจากการเผาปนกิจ ดังนั้น เชื้อจึงไม่สามารถติดต่อกันทางเถ้ากระดูกได้

สรุป

การประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในช่วงวิกฤตการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องยึดตามมาตรการของกระทรวงสาธารณสุขในการจัดงาน พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งงานมงคล และอวมงคล การเข้าร่วมพิธีต่างๆก่อนที่จะมีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) นั้น มักจะมีผู้เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก เนื่องจากถือเป็นบุญพิธีที่มีมาควบคู่กับสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีการทำบุญตักบาตรในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา พิธีการบรรพชาอุปสมบท พิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ พิธีทอดผ้าป่า ผ้ากฐิน และพิธีการบำเพ็ญกุศลในงานศพ แต่เนื่องด้วยสถานการณ์ปัจจุบัน ที่จะต้องไม่รวมกลุ่มคนจำนวนมาก เว้นระยะห่าง สวมหน้ากากอนามัย และใช้เจลล้างมืออยู่ตลอดเวลา เพื่อป้องกันโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ทำให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนต้องปรับตัวไปตามสถานการณ์ดังกล่าว เพื่อความปลอดภัยต่อพระสงฆ์เองและพุทธศาสนิกชนผู้ร่วมงาน ดังนั้น คุณค่าของบทความวิชาการนี้จะก่อให้เกิดความตระหนักและความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปฏิบัติตามแนวทางการจัดงานตามกระทรวงสาธารณสุขที่จะช่วยให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน สามารถที่จะดำเนินกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาแบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal) ภายใต้มาตรการป้องกันจากภาครัฐ ตลอดจนถึงเป็นการตั้งอยู่ในความไม่ประมาท คือ มีสติรู้เท่าทันสถานการณ์ปัจจุบันนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2556). คู่มือการปฏิบัติศาสนพิธีเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- กรมสุขภาพจิต. (2563 (ก)). คู่มือการดูแลสังคมจิตใจบุคลากรสุขภาพในภาวะวิกฤตโควิด 19. กรุงเทพมหานคร: กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.
- กรมสุขภาพจิต. (2563 (ข)). คู่มือการปฏิบัติงานที่ช่วยเหลือเยียวยาจิตใจทุกระดับ ผู้ประสบภาวะวิกฤตในกรณีการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19). กรุงเทพมหานคร: กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.

- กิตติคุณ ประพนธ์. (2550). องค์ประกอบของการสื่อสาร เพื่อการสืบทอดงานประเพณีปอยส่างลองในจังหวัดเชียงใหม่. ใน วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการชุมชน. มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- พระครูศรีรัตนกร. (2562). วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการจัดงานศพที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา. วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ, 12 (1), 49-56.
- พระมหาจันทน์ สิริวัฒน์ (ผมไผ่). (2564). แนวทางการจัดการบทบาทพระสงฆ์ในการปรับตัวกับสถานการณ์โควิด-19. วารสาร Journal of Modern Learning Development, 6 (1), 395-405.
- พระมหาตุ้ย ขนติธมโม และคณะ. (2561). การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนา เรื่อง ประเพณีตักบาตรเทโว จังหวัดอุทัยธานี ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนชุมชนเทศบาลวัดมณีสถิตกปิฏฐาราม. วารสารศึกษาศาสตร์ มมร, 6 (2), 383-394.
- พระอนุสรณ์ กิตติวัฒน์. (2563). New Normal: การปรับตัวเพื่อการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา. วารสารมหาวิทยาลัยนครพนธ์, 7 (9), 56-70.
- ภาณุวัฒน์ ชุตินวงศ์. (2564). แนวปฏิบัติการจัดงานศพผู้ป่วยโควิด-19. เรียกใช้เมื่อ 29 ธันวาคม 2564 จาก <https://chulalongkornhospital.go.th/kcmh/line>.
- สำนักอนามัยผู้สูงอายุ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2563). คู่มือการจัดพิธีทางศาสนา และการจัดกิจกรรมทางประเพณีในสถานการณ์ป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19). กรุงเทพมหานคร: บริษัท ทีเอส อินเตอร์พรีนท์ จำกัด.
- Surapol Issaragrisil. (2564). ราชบัณฑิตบัญญัติศัพท์คำว่า New normal. เรียกใช้เมื่อ 2564 กรกฎาคม 13 จาก <https://www.facebook.com/surapol.issaragrisil>